

LLOCS D'INTERÈS A OS DE BALAGUER

1 **SANT ANTONI I LA MARE DE DÉU DE GERB**

Antiga església parroquial; primera referència documental data de 1082. També coneguda com Església Vella de St. Salvador o Església del Poble Vell. Es suposa que antigament acollia el retaule de la Verge i St. Antoni Abad, gòtic de pedra policromada, que actualment s'exposa al Museu Nacional d'Art de Catalunya .

Accés: Arribar al poble de Gerb i agafar la carretera de Vilanova de la Sal. El castell es situa al capdamunt del tossal on hi ha les restes del poble vell.

CAPITELLS DE MORULLS (GERB)

Provenen de la vil·la romana de la partida dels Morulls, a Gerb. Decoren i suporten l'ara de l'altar de l'església nova de Sant Salvador de Gerb.

Quatre capitells de forma tronco-piramidal invertida, presenten una solució que passa del cercle de la base del capitell (amb collarí lleugerament marcat en tres capitells) a la forma quadrada de la part superior de l'àbac, que disposa a tres daus per cara, un a cada angle i el tercer al centre. L'esquema bàsic de la decoració deriva de la tradició coríntia, i presenta dos registres superposats de fulles molt elementals, poc treballades, llises i que es cargolen lleugerament a l'extrem. Són quatre fulles per registre, una a cada cara: les inferiors coincideixen amb el dau central, mentre que les superiors ho fan amb els angulars. Fan 20 cm de diàmetre inferior, 34X36 cm el quadrat superior i 30 cm d'alçada. Potser formaven part d'algun baldaquí que cobria un hipotètic baptisteri, similar al conegut de la basílica paleocristiana de Bobalar, a Seròs (Segrià). Situació a l'església parroquial de Gerb.

ESGLÉSIA DE SANT SALVADOR (GERB)

Església acabada de construir al 1917, quan el poble es va desplaçar del turó cap al pla. Es diu, hi ha constància en algunes de les pedres de la seva base, que per la seva construcció es van aprofitar moltes de les pedres de les restes del Castell i l'església vella situats sobre el turo.

2 **ERMITA DE NOSTRA SENYORA D'AGUILAR**

Antic santuari marià que depengué del monestir de Sta. M. de Bellpuig de les Avellanes; construït amb anterioritat a l'any 1240, any en que s'hi traslladen les religioses que fins llavors havien estat al citat monestir.

Segons Caresmar, l'any 1740 s'hi realitzaren unes excavacions que posaren al descobert molts enterraments en sarcòfag sense cap inscripció.

Restes materials: fragment de vora de kalathos ibèric, ceràmica a torn, fragments de teules i ceràmica comtal i islàmica. Un sarcòfag i un fragment de tapa de tomba de secció triangular.

Accés: Una vegada a la carretera d'Os cal agafar un camí que surt a l'esquerra, aproximadament a 1 km de l'encreuament, just abans de coronar el petit coll que dona accés a la vall del Farfanya.

3

MONESTIR DE SANTA MARIA DE BELLPUIG DE LES AVELLANES

Va néixer d'un conjunt d'ermitans que, entorn de Joan d'Organyà, es va transformar en comunitat premostratenca el 1166, gràcies a l'ajuda d'Ermengol VII i Dolça d'Urgell. Al llarg dels segles, amb el suport dels comtes d'Urgell i la pietat dels devots, es convertí en la primera i més important casa d'aquest orde a Catalunya. La comunitat va extingir-se amb l'exclaustració del 1825.

Després de diferents vicissituds i espoliacions, des del 1910 és propietat i residència dels germans maristes, que l'han restaurat i el conserven molt bé.

La part més notable del monestir és l'església gòtica començada al principi del XIV gràcies a un llegat d'Ermengol X d'Urgell. Sembla que les obres van quedar interrompudes amb la mort del comte el 1314 i van ser repeses el 1350. Amb tot, la nau no es va arribar a bastir (reconstruïda modernament) i només ens han quedat els absis. El portal exterior de l'església s'obre al braç nord del creuer; és de tipus netament gòtic.

A banda i banda de l'altar major es troben les restes dels comtes d'Urgell. Aquests senzills sepulcres substitueixen els primitius, uns esplèndids sepulcres gòtics que pertanyien als comtes Ermengol VII, Dolça, la seva muller, Ermengol X i Àlvar de Cabrera, vescomte d'Àger. Avui es troben al Metropolitan Museum of Art de Nova York.

La part més antiga del monestir la forma un senzill claustre romànic de la fi del segle XII, compost per arcuacions de punt rodó que es recolzen sobre columnes paral·leles de capitells llisos i poc treballats.

Al voltant del claustre també hi ha l'església, la sala capitular, el refectori neoclàssic, l'actual biblioteca i altres dependències més modernes.

L'edifici monàstic (en bona part gòtic) que envolta el claustre va ampliar-se amb noves construccions, ben harmòniques, per adaptar-lo com a seminari i noviciat dels germans maristes. Actualment l'antic seminari s'ha reconvertit en una casa de natura per fer-hi estades i colònies escolars.

L'entorn es troba molt ben conservat i enjardinat. Hi sobresurt la font de Jaume Caresmar, de mitjan segle XVIII, amb una escultura d'aquest notable investigador. Darrere de l'edifici, un simulacre de cova representa l'amagatall en què vivia reclòs el seu fundador, Joan d'Organyà, reproduït en una escultura de pedra.

4

ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL (OS DE BALAGUER)

L'any 1769, i concretament els dies 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre, la població d'Os va viure unes solemnes festes amb motiu de la dedicació del magnífic temple nou, i que es troben descrites en l'obra manuscrita *Sacra antiquitatis Catalonia*, IX, pàg. 573-587, i que contenen la magnificència i grandiositat d'aquella dedicació. Es diu que la vila d'Os està joiosa perquè ha vist acabat el seu magnífic temple, cosa que ha succeït els primers dies de setembre d'aquest 1769, i que s'ha fet amb el curt espai d'un any, cosa realment difícil tenint en compte la sumptuositat del temple.

L'església parroquial és dedicada a sant Miquel. Cal destacar-ne la magnífica façana barroca, el cos de tres naus i un campanar de planta quadrada que a mitja alçada esdevé poligonal. En aquesta església té lloc el popular concurs de campaners.

5 EL CASTELL

El castell, de grans proporcions, amb els basaments primitius corresponents a una fortalesa sarraïna del segle IX utilitzada per a la defensa de la frontera amb els carolingis, fou conquerit pel vescomte Guerau Ponç II de Cabrera el 1116, passà a formar part del comtat d'Urgell, a mitja s. XVI era propietat de la família Siscar fins la desamortització del s. XIX.

Hi destaquen una torre cilíndrica del segle XIII, un fragment de muralla i algun portal adovellat. Actualment es troba en fase de restauració. D'origen àrab, està documentat ja l'any 1036.

En les restes del castell podem veure tres moments constructius ben diferenciats. En un primer moment, es construí un gran recinte que en part s'ha conservat, i segurament algunes dependències interiors, que gairebé no han arribat fins a nosaltres. En un segon moment, en època gòtica, s'edificà un casal a l'angle nord-est del recinte. Finalment, en època moderna i contemporània s'amplia aquest casal i s'hi féu una capella i és re-aprofità com a cripta part d'una estructura gòtica.

En el castell i els seus voltants s'hi localitza ceràmica que va des d'època andalusí fins a època moderna.

Actualment està molt desfigurat, sense que es pugui concretar la seva estructura primitiva. Restes del recinte emmurallat d'època moderna i contemporània i s'hi construí una capella i una cripta. Conserva, encara, part del recinte emmurallat de la fase andalusina amb torres semicirculars de franqueig, amb una tècnica constructiva d'encofrat, emprant, emperò, pedra i argamassa.

Situat al cim d'un turó, damunt del poble d'Os de Balaguer. Controlava la part alta del riu Farfanya.

6 COVA DELS VILARS

La cova dels Vilars és on es troben pintures rupestres que representen un total de vint-i-nou figures i símbols, que foren fetes possiblement durant l'edat de bronze (1800-650 aC). S'hi pot arribar a peu seguint un camí senyalitzat.

Es conserva la base d'una murada o tanca en pedra seca poc o gens desbastada, d'amplada important, i al seu interior, petites estructures d'aterrament i restes de construccions en pedra.

Restes materials: ceràmica a mà, de gra gruixut, similar a la trobada en la resta d'assentaments del bronze del terme d'Os de Balaguer.

Restes arqueològiques: A banda de les restes constructives abans esmentades, es possible que es conservin estrats arqueològics "in situ", però probablement escassos degut als treballs de repoblació de la zona i a la intensa erosió que ha sofert aquesta vessant, que pràcticament ha quedat en roca nua.

Accés a peu: Seguir les indicacions per a arribar a la Cova dels Vilars. Tot just abans d'arribar-hi cal seguir la sendera que surt cap a l'esquerra, remuntant el barranc pel seu marge esquerre (sendera molt utilitzada pels escaladors). En deixar enrere els penya-segats que van quedant a la nostra dreta i remuntar la petita vessant més suau orientada a Sud-est, arribem a un collet. Seguim avançant, ara ja camp a través en direcció Nord fins creuar el tàlveg, trobant el jaciment en la vessant de solana d'aquest barranquet.

7 FONT DE SANT PITOT

Font monumental (1700), pariona (homònima) de les de Bellpuig de les Avellanes, Castelló i Algerri.

Resta en peu l'edificació principal de la font que data del s.XVIII. Han desaparegut els antics abeuradors dels animals. És de planta rectangular amb un espai interior en volta de canó i cobert a dues aigües. Coronant la font apareix una estàtua de Neptú al centre flanquejat per dos gerros amb motius florals.

Cap als anys 60 es va enderrocar els antics abeuradors i van rejuntar les pedres amb ciment portland.

Accés: al encreuament dels carrers de La Seda, Sant Antoni i carrer Font Vella, dins el Casc Antic del nucli d'Os de Balaguer.

CARRERS - CASC ANTIC

L'antiga població era emmurallada. Encara conserva carrers estrets i costeruts on es poden apreciar algunes façanes i portals, alguns dels segles XVII i XVIII.

Urbanisme desenvolupat a partir del castell. L'arquitectura més antiga es conserva en els edificis situats entre el castell i l'església del poble.

El subsol deu conservar les restes de l'evolució urbanística del poble des de època medieval.

LA FONT VELLA

Antic rentador i font d'aigua de la població d'Os de Balaguer. L'escultor Leandre Cristòfol, fill de la vila, en va fer un baix relleu que es troba al museu de Lleida.

Actualment en ruïnes es conserven en peu un mur de pedra i quatre pilars ceràmics amb arestes de Bigues de fusta que formaven la coberta, i les piques dels rentadors.

Accés: A través de l'Avinguda Leandre Cristòfol a l'encreuament amb el Carrer de la Font Vella al capbaix d'aquesta hi trobem una parcel·la amb les restes de la Font Vella.

8 SANTUARI DE SANTA MARIA DE CÉRVOLES

Es troba en un gran replà a 778 metres d'altitud. Aquesta capella gòtica fou enderrocada i al seu lloc es va construir una nova església i una hostatgeria per als pelegrins. Posteriorment, a mitjan segle XX, el casal també fou enderrocat i la capella refeta.

L'ermita és l'únic edifici que queda d'un conjunt arquitectònic que ha variat molt durant els anys.

Cal destacar el retaule que portava l'advocació de Nostra Sra. de Cérvols, situat a l'altar major de l'ermita i que fou cremat durant la Guerra Civil. La bibliografia també parla de la quadra de Cérvols, pertanyent al cenobi de Vallverd ja des del s.XII.

Accés: Des d'Os cal sortir en direcció al camí de Castelló; a uns 500 m. després de passar el pont sobre el Farfanya es troba un camí que es desvia a la dreta amb l'indicador de l'Ermita.

9 MONTESSOR, CASTELL I VILLATGE

Zona de guaita sobre l'estret de Tragó conquerit als àrabs abans de 1104 fou donat a l'abadia d'Àger; documentat sovint en les picabaralles entre el vescomte Ponç Guerau III de Cabrera i el comte Ermengol VIII per la successió del Comtat d'Urgell.

Situat al cim i al peu d'unes penyes a l'extrem de la Serra de Sant Miquel; a la banda sud hi ha un altiplà conreat, al nord l'obaga d'Alberola i al nord-oest la conca de la Noguera Ribagorçana.

Les restes constructives del castell són molt reduïdes. Són situades al cim de les roques. En la part oriental hi ha les restes del que sembla una torre quadrangular (restes del mur d'uns 80 cm de gruix). Uns quants metres més enllà, vers ponent, hi havia les restes d'una construcció allargada, d'uns 11 m de llarg per 2,5 m d'ample. Entre aquestes dues construccions hi ha l'entrada, que és una esquerda a la roca. Hi ha restes materials de ceràmica de diverses èpoques i sílex.

Accés: Des d'Os de Balaguer, cal agafar la carretera d'Alberola. A 1 km s'ha de girar a l'esquerra i seguir la pista que porta a l'ermita de Sant Salvador. A uns 7 km no agafarem dues pistes que surten a mà esquerra i van cap a l'embassament de Santa Anna. Passada l'ermita, seguirem cap a la dreta: a 2,5 km es veuen a l'esquerra les roques on s'alçava el castell.

10 MONESTIR CISTERCENC FEMENÍ DE SANTA MARIA DE VALLVERD

El primer document referent a l'església de Sta. Maria data de 1092; durant els anys posteriors es fan moltes donacions al seu favor i compres fins que l'any 1452 és unit a les Franqueses, degut a la precarietat econòmica.

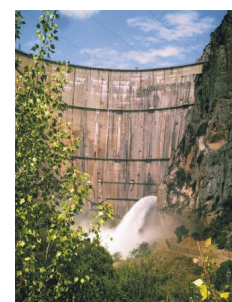
Només es conserva la capçalera de l'església, que era un edifici d'una sola nau, coberta amb volta de canó, de perfil apuntat, amb una capçalera a llevant formada per tres absis dels quals el central és semicircular. L'obertura de l'absis és resolta mitjançant un arc toral, de perfil apuntat, que arrenca de dues pilastres semicirculars coronades per capitells geomètrics. Es conserva una porta al mur de ponent del braç sud del transsepte que comunicava amb les dependències monacals, de les quals només es conserva l'arrencada d'un arc.

Restes materials: Arran de l'arc i a l'alçada del capitell de la banda nord, sota la línia d'impostes que ressegueix tot el mur, es conserva un carreu amb el cap d'un animal en relleu, d'orelles punxegudes, ulls incisos i morro pla.

Accés: Agafar la carretera de Balaguer a Alfarràs que, passat el pont sobre la Noguera, mena fins a la població d'Ivars de Noguera, a 2 km; a la sortida d'aquest poble comença un camí de 5 km. Que condueix fins a l'abandonat poble de Boix, travessat el barranc del molí, perpendicular al riu. Després de 5 o 6 km. més a través d'una pista forestal, s'arriba a Vallverd o pla del Monestir, on és molt visible l'església, en un pla i molt a prop de l'embassament.

11 PRESA I EMBASSAMENT DE CANELLES

Es el mes gran de la conca de la Noguera Ribagorçana, amb la presa més alta del país (137 metres) i la segona més alta d'Europa quan es va acabar. Transcorre entre paratges d'una gran bellesa, desconeguda per molta gent, al límit entre les províncies de Lleida i Osca.

La construcció de la presa va ser duta a terme per l'empresa Enher i va durar sis anys (1953-1959). Prèviament a la construcció de la presa es va desviar el riu a través d'un túnel fet al marge esquerra.

Al moment d'omplir l'embassament, construïda la presa, hi va haver problemes de filtracions que van obligar a fer unes pantalles d'impermeabilització als dos marges i un seguit de reformes que no van permetre la total normalització fins a l'any 1989, encara que la central va començar a funcionar l'any 1959.

Es fan visites guiades a la central hidroelèctrica i al conjunt de la presa, que inclou la cova Negra. També es pot gaudir d'un passeig inoblidable en catamarà per l'embassament per visitar les roques de Finestres o el congost de Mont-rebei.

12

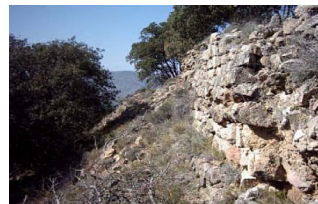
POBLAT MEDIEVAL DEL VILOT D'ALBEROLA

El vilot fou conquerit als musulmans a finals del s.XI o principis del s.XII per Guerau Ponç II de Cabrera, passant a formar part del vescomtat d'Àger; segurament fou abandonat a la baixa edat mitjana.

Poble clos rere una muralla, amb una església i un possible castell, situat al cim d'un turó, en un contrafort de la serra de Sant Miquel. Resta damunt dels camps d'Alberola, davant del poble actual, a l'obaga.

Restes constructives del poble vell d'Alberola format per una desena d'habitatges, una església i el que podria ser un castell o casa forta, tot clos amb una muralla que envoltava tot el cim del turó, de la qual se'n conserven alguns sectors. La muralla era feta amb pedres arrencades i tenia un gruix de 130 cm i una profunditat d'uns 8 m. A l'extrem nord, s'aprecien les restes d'una torre planta circular, d'uns 5,2 m de diàmetre i uns 2,5 m d'alçada. A l'angle sud-oest del recinte del poble hi ha una altra torre de planta quadrangular, la qual la seva amplada arriba a uns 4 m, i la seva alçada a 4,5 m.

Accés: Des d'Os de Balaguer s'ha d'agafar la carretera que porta fins a Alberola. Poc abans d'arribar-hi, de davant d'una bassa surt un camí que s'enfila cap al Sud, passa per entremig dels camps i, després, fent ziga-zagues arriba fins al collet que hi ha darrera el turó on s'alça el poble.

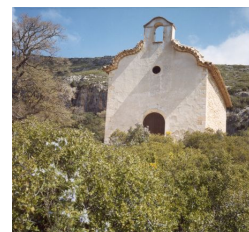
Altres punts d'interès

ERMITA DE SANT SALVADOR

Antic nucli de població medieval abandonat. És típic que en posteriors concentracions de població molts nuclis com aquests desapareguessin en època baix medieval.

Situada just a l'extrem d'un petit pla del camí que puja des del pla de Vila-seca, dominant tot el pla de Vila-seca i els barrancs que davallen cap al pantà de Santa Anna.

Accés: Des d'Os cal agafar la pista d'Alberola i seguir fins trobar una pista que baixa a l'esquerra, aprox. a 1 km del poble, senyalitzada amb un indicador de fusta. El camí segueix el barranc de Vila-seca; en arribar dalt el pla de Vila-seca cal seguir a la dreta i continuar fins l'ermita situada en un petit bosquet d'alzines.

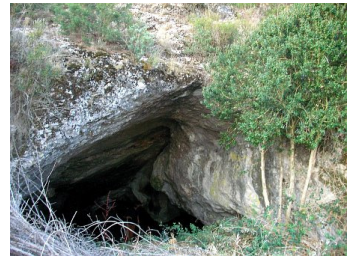
COVA DEL FORIC

Cova que mostra una evolució des del Neolític al Bronze Final en que les coves van variant la seva funcionalitat d'hàbitat a lloc d'enterrament.

Situada prop de la carena de la Serra d'Os, en la vessant N. De la Serra. Ideal per agricultura i ramaderia incipient.

Restes materials de ceràmica de decoració aplicada i impressions digitals, destrals de basalt, un punxó de coure, ganivets de sílex, os... Representació mínima del "fenomen cardial" en els materials coneguts.

Accés: Just abans d'arribar a Os cal agafar el primer carrer a l'esquerra i seguir-lo en direcció a Farfanya; uns 25 m. després de travessar un pont cal deixar el cotxe i seguir un camí de fites que surt del peu del camí; després d'uns minuts de pujar es veu tot el barranc, a l'esquerra. La cova es troba situada en el vessant sud del barranc, amagada per uns esbarzers.

COVA NEGRA DE TRAGÓ

Època en que novament s'utilitzen les coves com a hàbitat, combinat amb assentaments a l'aire lliure.

Situada al peu de la S. De Blancafort, 75 m pel damunt de la llera del riu Noguera Ribagorçana, amb una magnífica visió sobre un antic congost del riu (ara presa del Pantà de Canelles).

L'entrada d'aquesta gran cova, molt irregular, és alta i ampla. Consta principalment de dues galeries amb diverses cambres.

Abundants restes d'indústria lítica; pedres de molí de mà, esmoladors d'arenisca, percutors, palets (potser utilitzats per a moldre), destrals de basalt polides, ganivets i rascadors de sílex: utensilis d'os; punxons, una cullera, una punta de sageta i un tros de braçalet de petxines: material ceràmic; tant llis com amb decoracions, també n'hi ha amb apèndix de botó i ossos d'animals: cérvol, cabra, senglar i gos.

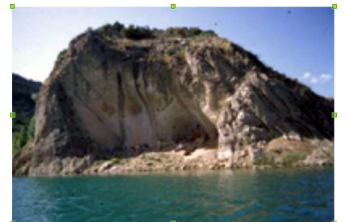
Accés: Des d'Os s'hi pot accedir seguint el camí de Canelles, en molt mal estat de conservació; una vegada a la Central cal pujar per un viarany en direcció a la cova, situada a uns 300 m al S.E. de la reclosa de la Central. L'accés millor és per la carretera de Camporrells a la Central.

COVA DE L'ESTRET DE TRAGÓ

L'Estret de Tragó és un abric calcari situat al marge de la Noguera Ribagorçana, actualment el pantà de Santa Anna (Os de Balaguer, Lleida). El jaciment es descobreix l'any 1989 quan es buida el pantà i es realitzen una sèrie de treballs de documentació gràfica del patrimoni històric de la zona. Aquest mateix any es dur a terme la primera intervenció arqueològica d'urgència. Posteriorment, Tragó s'inclou en un projecte de recerca i s'excava entre el 1992 i 1994.

El jaciment prehistòric de l'Estret de Tragó, compta amb un total de 8 unitats arqueològiques atribuïbles al Paleolític Mig, de les quals tres han estat excavades en extensió. El rang cronològic del jaciment ha pogut ser delimitat per un conjunt de 11 datacions radiomètriques que situen les ocupacions de l'abric en una seqüència que va des del 126.000 fins el 43.000 abans del present. Dins del registre arqueològic, destaca especialment la elevada quantitat de restes lítiques, estudi de les quals permeten abordar els elements de continuïtat i canvi en la

fabricació i ús de les eines de pedra. La ubicació geogràfica del jaciment i la extensa seqüència arqueo-estratigràfica que conté, es converteixen en elements claus per analitzar la problemàtica relacionada amb la ocupació de la vessant sud dels Prepirineus per part dels grups neandertals del Pleistocè Superior.

Els treballs arqueològics d'aquest jaciment s'engloben en un projecte de recerca d'ampli abast titulat "Organització de la subsistència durant el Pleistocè Final i l'Holocè als Prepirineus Orientals", que té com a objectiu caracteritzar les poblacions humanes prehistòriques d'aquest àmbit geogràfic.

Cal dir que gairebé sempre està coberta per les aigües del pantà, de manera que l'accés al jaciment és força difícil.

OS VELL

Típic poblat d'espuló del Bronze Final, tancat per una muralla per l'únic accés fàcil i probablement un fossat.

Situat en un pla amb un lleuger pendent al vessant N.E. de la Serra d'Os; al pla s'accedeix, per la seva banda oest, per un pas més estret i per la banda est està tancat per un espadat dominant topogràficament el riu Farfanya.

Hi ha restes de la muralla i aterrossaments de la pendent

per tal de fer-la habitable. Restes materials de fragments de ceràmica feta a mà.

Accés: Des d'Os cal agafar el camí d'Alberola i seguir els cartells indicatius que ens porten en direcció a la Cova del Vilars; el camí ens porta a unes plantes de cereals, amb unes d'ametllers a la dreta. Cal deixar el cotxe i dirigir-se a la Cova i el barranc que es veu a l'altra banda de les plantes d'ametllers. A la base de la cova, prop del barranc arrenca un camí de fites que porta al jaciment.

INICI DE LA SÈQUIA DE MENÀRGUENS

S.XVII, obres d'infraestructura civil de les monarquies ibèriques per millorar el reg de la plana de Balaguer.

Gran plana al·luvial de Gerb, vora el Segre. Sèquia, caseta de pas sobre la sèquia, molló commemoratiu amb inscripcions gravades.

Accés: Des de Gerb sortir per la carretera de St. Llorenç de Montgai, i a uns 400 m del final del poble, prendre a la dreta el camí de Morulls. Seguir aquest camí creuant la via del tren i sense deixar-lo, fins trobar un camí que ens ve des de la dreta.

SANTA MARIA DE MONTESSOR

A l'edat mitjana, sota el domini de l'abadia d'Àger. Consta per una escritura de donació datada al 1104, que els vescomtes Guerau Ponç II de Cabrera i la seva esposa la cediren, entre altres esglésies i béns, a l'esmentada institució.

És un edifici d'una sola nau, coberta amb volta de canó, capçada a llevant per un absis semicircular, del qual només

queden vestigis de les filades inferiors. Tota la part de ponent, on hi ha la porta i una finestra, ha estat espoliada, i manca tot el parament exterior de la façana.

Accés: Des d'Os de Balaguer, cal agafar la carretera d'Alberola. A 1 km s'ha de girar a l'esquerra i seguir la pista que porta a l'ermita de Sant Salvador. A uns 7 km no agafarem dues pistes que surten a mà esquerra i van cap a l'embassament de Santa Anna. Passada l'ermita, seguirem a la dreta: 2,5 km es veuen a l'esquerra les roques on s'alçava el castell.

